

ונקדשותי...

הכוון חינוכי-רוחני להוראת סוגיות צניעות
ובינו לבינה במסכת סנהדרין

עורך: יונה גודמן

אישה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי?

- סנהדרין כב, ע"ב -

הרב ליאור אנגלמן

רב, סופר, בית המדרש הקהילתי 'תורה בכפר' בכפר סבא
ומרצה במכללת 'אורות ישראל'

*אישה גולם היא, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי,
שנאמר 'כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו'*

השאלות

באופן טבעי, אמירה כגון זו הנאמרת בשם רב עשויה לעורר תהיות, חלקן בקשר לצד המילולי וחלקן בקשר להיבט הערכי. הרי בעברית של ימינו הביטוי 'גולם' מציין זלזול ועלבון, ומייחס לאדם טיפשות. נוכח העובדה כי כל אישה באשר היא מכונה כאן 'גולם', עלינו לדייק היטב בכוונת חז"ל. זאת ועוד: גם המילה 'כלי' צריכה ביאור, שהרי כלי הוא בדרך כלל חפץ שנועד לשימוש של האדם. במובן זה, תיאור האישה לאחר נישואיה כ'כלי', בדומה לכל חפץ אחר המיועד לשימוש השרירותי של 'בעליו', מעורר אף הוא תמיהה. השימוש בשני ביטויים אלו מחייב אותנו להתבונן במעבר המתואר מחיי הרווקות לחיי הזוגיות, המומשל כאן כמעבר מהיות האישה 'גולם' ל'כלי'.

במובן הערכי יש לנסות להבין מדוע דווקא הקשר הפיזי מגדיר מחדש את האישה? האם זה מה שקובע את זהותה? בנוסף יש להבין, האם מדובר בנאמנות חד-צדדית? שהרי האישה מתוארת ככורתת ברית, אך לא נכתב דבר על חלקו של האיש בברית זו. כמובן, ראוי גם לעסוק בפסוק שמובא בצדו של המדרש, לפיו יחסי האישה והאיש הם בבואה ליחסי כנסת ישראל והקדוש ברוך הוא.

ניתוח משמעות דברי חז"ל

נפתח בניסיון להבין את הביטויים 'גולם' ו'כלי' בהקשר לאישה. רש"י מפרש: "כלי שלא נגמר - קרוי גולם". כלומר, כלי הוא דבר ממומש, דבר שהגיע לייעודו. לעומתו, גולם הוא כלי שטרם מומש, כלומר יש משהו שמעכב אותו מלהגשים את מטרתו. במובן האנושי, תיאור האישה כ'גולם' מתאר את הרווקות שלה כתקופה שבה אין היא מממשת את עצמה עד תום. תיאורה לאחר נישואיה כ'כלי' בא לומר כי אז הגיעה לכלל יכולת מימוש. בקביעה זו מביעה הגמרא עמדה ערכית בשאלה שמעסיקה אותנו כיום ביתר שאת: מהו מימוש עצמי? בקרב רבים רווחת התפיסה שמיימוש עצמי הוא אינדיבידואלי לחלוטין, ומה שארגיש שהוא הדבר שמתאים לי לעשות בעולם הרי הוא מימושי העצמי. מימוש עצמי נתפס כדבר יחסי, ולפיכך זכותו של כל אדם להגדיר אותו לעצמו כרצונו.

אך חז"ל ראו זאת אחרת; בעיניהם מימוש עצמי הוא הפיכת האדם לכלי שמשמש לייעוד שלשמו נוצר. אמנם שונים אנו זה מזה, וממילא יהיה שוני עצום בין דרך חייהם של בני האדם, אך יחד עם זאת נוכל להצביע על עקרונות יסוד במימוש העצמי. כפי שנכון יהיה לומר כי על פי התורה איש יהודי שאינו לומד כלל תורה, ואינו מודע אליה, לא יוכל לממש עצמו עד תום, כך נאמר שאישה שלא תממש את כח הזוגיות שלה ואת יכולת ההורות שלה, תחסיר דבר מהותי בכוחות חייה. על כן תיחשב הרווקה, מוצלחת ככל שתהיה, "ככלי שלא נגמר", כי יש בה פוטנציאל מרכזי שאיננו ממומש.

אנו חיים בדור בו השיח בעולם, ובמידה מסוימת גם בישראל, מציב שאלות על חשיבות הזוגיות וההורות. יש השואלים: האם הורות היא נטל או זכות? האם יש מקום לתת לגיטימציה לבחירה נשית לוותר על ההורות מתוך החלטה אישית לממש כישרונות אחרים? הסוגיה שלנו היא אולי המצע הראוי לבירור מעמיק עם התלמידים של שאלת המימוש העצמי כזכות או כחובה, וכן לדיון בקביעה הגורפת של חז"ל באשר לתפקידה המרכזי של הורות וזוגיות, במיוחד בחיי האישה.

נושא נוסף שמצריך ביאור הוא תיאור כריתת הברית שנראית כחד סטרית, בו כביכול האישה מתחייבת לברית עם האיש, בעוד שהאיש אינו מחויב כך כלפיה. בנושא זה ראוי לבחון שתי גישות שונות:

על פי דרכו של רמב"ן, המשווה את האיש והאישה בהקשר זה לחלוטין, בהסתמך על הנאמר בגמרא שלנו: "אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה, שנאמר

יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורייך", בני הזוג שווים לגמרי: "בעבור כי הטבע לאהוב יותר האישה אשר ידע האדם בראשונה, כעין שהזכירו חכמים בנשים, 'אינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי'..." (בראשית כט, ל). רמב"ן לומד מן האישה על האיש, וטוען כי כפי שהיא כורתת ברית עם מי שמימשה עמו בראשונה את הזוגיות ואת אופציית ההורות, כך גם נפשו של האיש חשה.

דרך אחרת עולה ממקורות אחרים, ועל פיה אנחנו מוצאים שנטיית הזוגיות טבעית יותר אצל האישה, בהיותה חיונית ובסיסית בעבורה. כך, למשל, במאמר חז"ל: "יותר משהאיש רוצה לישא, אישה רוצה להינשא" (כתובות פו, א). מכאן לדרך השנייה בהבנת עוצמת כריתת הברית של האישה עם האיש שעמו הייתה בראשונה. חז"ל קובעים: "זה (האיש) יצרו מבחוץ, וזו (אישה) יצרה מבפנים (כתובות סד, ב)". לכאורה עוסקים כאן חז"ל בתיאור פיזיולוגי, אך בוודאי כוונתם מעבר לכך: יצרו של האיש מבחוץ, כלומר מצויה בו לפעמים תנועה יצרית וקשר יצרי שאינם נובעים מעומק הנפש, ונותרים במרחב החיצוני-טכני בלבד. האישה, לעומתו - יצרה מבפנים, ועל פי טבעה מעשה גופני בלבד, שאינו נובע מתהומות הנפש, זר לה, ועל כן היא כורתת ברית ייחודית עם אישה הראשון. כלומר: חז"ל ייחסו עומק פנימי ומשמעות חברית מרחיקת לכת למעשה האהבה הפיזי, בפרט מצד האישה.

דווקא בימינו, בעת בה יש ניסיון לנתק ולהרחיק בין מעשה הגוף לבין כריתת הברית הנפשית, יש כאן מצע פורה ובריא לבירור מהות רוחנית זו יחד עם התלמידים.